

EALÁSKAHTTIN LEA ÁLGÁN

Mii livččii geaidnu ovddosguvlui?

Logaldallama sisdoallu lea njealji oasis

1. Mun meroštalan: Mii lea ealáskahttin
2. Mun čilgen: Manne lea dárbu ealáskahttit
3. Dutkamuša vuodul earret eará iežan nákkosgirjji dutkamuša vuodul čájehan Gokko caggá?
4. Loahpas lokten gažaldaga: Mii lea lihkestuvvan ealáskahttima mearkkat

Govva 2

Gielladutkamis dutkit leat ovddidan mánga ealáskahttinmeroštallama. Okta vuogas meroštallan lea mu mielas dát:

Giellaealáskahttin leat buot dihtomielalaš viggamušat eastadit giela jávkama go giela geavaheapmi lea geahppána dannego juohke ođđa buolvvas leat uhcit geavaheaddjit ja/dahje uhcit giellašiljut gos sáhtta geavahit giela.

- Ulbmil lea addit gillii ođđa eallima ja/dahje ođđa návccaid.
- Ulbmil ollašuhtho go giella oážžu eanet hálliid ja giela hállit ožžot eanet vejolašvuodaid geavahit giela

Ealáskahttindovdamearkkat

- Giellamolsuma vásihan olbmot oahppagohtet árbegiela ođđasit.
- Sisafárrejeaddjit giellaservodahkii ohppet veahádaga giela
- Olbmot geat ovdal dušše geavahedje iežaset árbegiela hállangiellan oahppagohtet lohkat ja čállit dan giela.
- Giella čáhkkeha ođđa giellašiljuide dego oahpahussii ja mediaide gos majoritehtagiella lea ráđđen ovdal.

Govva 3

Manne dáhpáhuvo giellamolsun?

Dávjjimusat giellamolsun álggahuvvo dakkár dilis gos veahádatgielas lea vuollegis stáhtus ja uhccán geavahuvvo almmolaš giellašiljuin dego skuvllas, bargoeallimis, almmolaš doaimmahagain, politihkas ja medias.

Dain dilis álggahuvvo proseassa mas giela hállit, áiggi mielde, atnigohtet buorebun oahpahit mánáide dušše fámolet giela gielaid hierarkijias ja heitet sirdimis veahádatgiela ođđa buolvvaide. Dávjá giela hállit välljejit maid hállagoahtit fámolet giela gaskaneaset.

Giellamolsuma boadus lea ahte hálliid lohku dađistaga geahppána, ja giela hállit šaddet vuoras olbmon, de boares olbmon ja áigge mielde giella jávká go manjimus hállit vadjolit. (Huss & Lindgren 2011: 2; Todal 2002: 37-40)

Govva 4

Servodat váikkuha giellaválljema

De sáhtta dadjat ahte giellageavaheapmi lea ovttaskas olbmuid ášši. Eiseválddit eai nagat bissehit olbmuid hállamis ovttage giela jos olbmot háliidit hállat dan giela. Muhto nu oktageardán ášši ii leat. Giellasosiologalaš dutkamušat čájehit áibbas čielgasit ahte:

Man muddui ovttaskas vehádatlahtut geavahit vehádatgiela, ii leat dušše ovttaskas olbmui gitta.

Ovttaskas olbmuid giellaválljen, dahjege láhtten, speadjalastá stáhtusa mii gielas lea **joavkkus** ja **servodagas** oppalaččat.

Giellaseailuma váibmosis lea dieđusge dat ahte ovttaskas olbmot duođaid geavahit giela ja buot deháleamos lea ahte mánáid bajásgeassimis sirdásit giela čuovvovaš buvii. Jos gielas lea vuollegis stáhtus stuorraservodagas, mákrodásis, de dat váikkuha veahádatálbmoga joavkodási, ja joavkodási váikkuha ovttaskas olbmuid, mikrodásis, dat olbmot välljejit hállat dahje sii eai vällje hállat veahádatgiela eará hálliiguin ja iežaset mánáiguin.

Lea čielggas ahte Vuollegis stáhtus sihke stáhta dásis ja joavkku dásis mielddisbuktá dávjá giellajápmi

Govva 5

Ohcejoga giellamolsun

Márggat dutkit leat dutkán Ohcejoga gielladili juogo sierra dutkanprošeaktan dahje eará dutkanprošeavttaid oassin. Ii leat eahpádus das ahte Ohcejoga giellamolsun álggahuvvui 1960-logus. Dalle heite muhtin váhnemat hállamis sámegiela mánáidasaset:

- Etnologa Ludger Müller-Wille (1974:117) lea kárten giellamáhtu ja giellaválljema Ohcejotnjálmis ja gilážiin Ohcejotnjálmmi láhka 1960 –logu loahpas.
- Son gávnnašii ahte suomagiella lei bearašgiellan eanaš sápmelaš ja seahkalas bearrašiin Ohcejotnjálmis.

Eará dutkamušat čájehit seammá tendeanssa sihke 1970 ja 80-logus. Stuorra oassi sámegielat váhnemiin eai hállan sámegiela mánáidasaset.

Govva 6

Anna-Riitta Lindgren guovttos Marjut Aikioin almmuheigga jagi 1970 dahkkon giellasosiologlalaš gieddbarggu vuođul ahte sámegiela dilli lei hedjoneamen Ohcejoga gielddas. Soai namuheaba guokte váldosiva dasa: suomagielat skuvla ja ásodat ja guvlui fárren suomelaččat. Suomagiela stáhtus lei sákka lohtanan, nu ahte olbmot ledje suomastišgoahtán čevaláivuođain gaskaneaset ja bearrašiid siste:

Saamenkielen asema on kuitenkin viime aikoina alkanut heikentyä. Tähän on kaksi pääsyytä: suomenkielen koulu ja asuntola sekä alueelle muuttaneet suomalaiset...

...Utsjoen kirkonkylässä ja osittain Nuorgamissa ja Karigasniemellä on suomen kielestä alkanut tulla ylpeiden aihe, eräänlainen statussymboli, niin että itseään parempina pitävät saamelaiset ovat alkaneet puhua keskenään ja lapsilleenkin suomea. (Aikio ja Lindgren 1973: 290)

Minna Partenen čálii 1994 prográdubarggu sámegiela geavaheami birra Sápmelaš ruovttuguovllus. Son ii gávdnan 1970- ja 80-logu riegádan informánttaid Njuorggámis ja Ohcejotnjálmis geat ledje oahppan sámegiela ruovttus eatnigiellan. Muhto namuha ahte leat váhnemat geat hállet sámegiela 1990-logus riegádan mánáide.

Govva 7

Ohcejoga giellaseailun

Dasa ferten veaháš bisánit dannego mu dutkamušat, sihke váldofágabargu 2005 ja dálá nákkosgirjji bargu, čájehit ahte dilli ii leat aitto nu heittot go eará dutkamušain bohtet ovdan. Dálá Ohcejoga váhnemiin máhttet bures badjel beali sámegiela, ja lagabui 2/3 oassi Ohcejoga gieldda mánáin ja nuorain máhttet sámástit. Seija Guttorm lea 1986 ja Arja Alaraudanjoki leaba ovttas Katariina Kurki-Joensuuin 2002 dutkan skuvlamánáid sámegiela máhtu ja dát dutkamušat maid čájehit mealgat buoret bohtosiid.

Danne ohcen sivaidd iežan dutkanbarggus manne dan mađe olu nuorat olbmot liikká máhttet sámegiela Ohcejogas? Orru leamen nu ahte:

1. Lea erohus daidd olbmuiin geat leat fárren eret ja dain geat leat báhcán dahje bohtán ruovttuluotta Ohcejohkii. Sámegiela máhttu sirre sin
2. Muhtin 1960, 70 ja 80-logu mánát ohppe sámegiela vaikko váhnemat eai sámástan sidjiide
3. Muhtimat leat skuvllas oahppan

Dutkit eai leat álo nagadan addit áibbas dárkilis gova duohtavuoda. Ludger Müller-Wille lea olu geavahuvvon gáldun eará dutkamušain, ja eahpidan ahte buohkat eai leat lohkan dan maid son čállá joatkagis go lea vuos muitalan ahte suomagiella lei eanaš sápmelaš bearrašiidd váldogiellan Ohcejotnjálmimis:

Uhca gilážiin lea dilli nuppeláhkai. 58 proseanttas olbmuiin lea sámegiella vuosttašgiellan ja sámegiella lea váldogiellan 55 proseanttas bearrašiin. (1974: 130)

Nuppiin sániin: Giellamolsun lea Ohcejogas leamaš ovddimusat čoahkkebáikkiid albmanepmi, fenomena. Muhto čoahkkebáikkiinge šadde muhtin veardde mánát geat ohppe sámegiela eatnigiellan ruovttus. Gilážiin ohppet eanaš sámemánát sámegiela maidái 1970 ja 80-logus. Danne leat dálá váhnemiin sihke nana sámegiela hállit ja nuppiigiela hállit geat leat háhkan sámegiela máhtu vaikko váhnemat eai sámástan singuin.

Seammás lei sihke 1970 ja 80-logu dakkár áigodat goas muhtin báikkálaš olbmot hui ángirit ovddidedje sámegiela ruovttus ja almmolaš giellašiljuin. Sii lihkestuvve čáhkkehít sámegillii stuorát saji skuvllain vaikko eará báikkálaš olbmot vuostálaste sin garrasit. Sáhtta áibbas čielgasit dadjat ahte 70- ja 80-logu lei sámegiela ealáskahttima álgu Ohcejogas.

Govva 8

Ohcejoga viehkangilvu

Dattetge giellamolsun joatkašuvai mángga sápmelaš bearrašis ja eandalit daid bearrašiin gos lei dušše okta sámegiela hálli. Ná geavai ahte giellamolsun- ja ealáskahttinproseassa lea dáhpáhuvván oktanaga Ohcejogas 1970 rájes. Dat lea mielddisbuktán ollu riiddu ja rieja.

Giellasosiologa Leena Huss govvida daid proseassaid viehkangilvun ja joatká ná:

Go sihke gielalaš ealáskahttin ja giellamolsun dáhpáhuvvá oktanaga servodagas, de lea váttis ávaštit goabbá vuoitá.

- *Nevertheless, it is typical of the revitalization process that it is not unidirectional, but that both assimilation and conscious revitalization within the minority group occur side by side and the whole process can be viewed as a race between these two tendencies. (Huss 1999:24)*

Eat mii dieđe dálge goabbá vuoitá.

Govva 9

Ealáskahttináigodat álggii

Jon Todal lea iežas nákkosgirjjis gávnahan ahte sámegiela ealáskahttináigodat álggii Norggas 1990-logu álggus. Dalle ledje eanaš lágat ja ásahasat mat galget ovddidit sámegiela bohtán ja doaimbagohtán.

Suomasge lea seammálágan ovdáneapmi: Ovddimusat 1990-logu mielde riikka lágat ja njuolggadusat nuppástuvve ja ásahasat bohte mat galget ovddidit sámegiela:

Vuođđoláhka,

Sámediggeláhka,

Beaiveruovttuláhka,

Vuođđooahpahušláhka, Logahatláhka,

Sámi giellalahka,

Báikenammalahka jna

Sámedikki ja dan orgánat: Skuvla- ja oahppomáteriálaossodat, Giellaossodat, Leana dási sámehoahpahuš dárkkisteaddji.

De galggašii várra jáhkkit ahte dál lea sámegiella sihkarastojuvvon. Muhto nu ii oro leamen.

Govva 10

Ain giellamolsundilis

Sihke Riitta Taipale guorahallan Ohcejoga nuoraid giellageavaheamis ja mu nákkosgirjji dutkamuš čájehit čielga tendenssaid. Giellamolsun ii leat bisánan. Ohcejogas lea ain gielladilli mii lea dábálaš giellamolsumis:

- Olu sámegielat mánát eai sámás gaskaneaset
- Eanaš sámegielat nuorat eai sámás gaskaneaset
- Olu olles olbmot eai sámás gaskaneaset vaikko máhttet sámegiela

Ja de oažžu áinnas jearrat. Mii caggá ealáskahttima dál?

- Stáhta?
- Ásahusat?
- Olbmot ieža?

Sosiologijias lea oahpes albmanepmi dahjege fenomena ahte Stáhta váikkuha ásahusaid ja ásahusat váikkuhit olbmuid (goitge áiggi mielde). Ja de lean ohcan sivaidda mánngga dásis daid dálá gielalaš láhttemiidda.

Stáhta-servodat-ovttaskasolbmo váikkuhus

Okta ovdamearka: Mii lea dehálaš.

Stáhta mearrida vuodđooahpahušlágain skuvlla doaibmagiela ja oahpahušgiela. Ohcejogas lea skuvllaid doaibmagiellan suomagiella ja oahpahušgiellan sámegiella dahje suomagiella. Maiddái sámegielat luohkáin sáhtta lagabui bealli oahpahušas leat suomagillii Vuodđooahpahušlága mielde.

Stáhta mearrida maid iežas oahppoplánain oahpahušas ulbmila ja sisdoalu. Dáinna stáhta bidjá rámmáid maiddái sámemánáid oahpahušsii:

Govva 11

Ohcejoga skuvllaid oahpahušas vuodđun lea suomakultuvra, mii lea ovdánan vuorrováikkuhusas álgoálgoš, davviriikalaš ja eurohpaláš kultuvrrain.

Dát ii leat mu čuoččuhus. Mun lean viežžan sitáhta Ohcejoga gieldda báikkálaš oahppoplánas mas geardduha Suoma Vuodđoohpahusa oahppaplána.

Dieđusge lea skuvlla bajimus ulbmilis mearkkašupmi oahpaheaddjiide ja ovttaskas oahppiide. Sihke mu ja eará dutkamušat duođaštit ahte: Skuvla lea Ohcejoga mánáide ja nuoraide báiki gos sii hárvánit suomastit gaskaneaset. Dat lea maid Badjedási oahppi Ohcejogas mitalii jearahallamis muinna:

Govva 12

- *Skuvllas leat eanet suomagielat olbmot, ja lean hárvánan suomastit doppe. Mii lávet skuvla áigge diimmuiguin nu go mu luohkálaččaiguin sámástit. Diimmuid áigge hálán daiguin sámegiela, muhto in baljo eará.*

Norgga bealde Deanu gielddas leat guokte sámegielat skuvlla. Buohtastaddama dihte čájehan maid muhtin Deanu sámeskuvlla oahppi mitalii jearahallamis muinna:

Govva 13

- *Go mis lea dákkár sámegielat skuvla, de ferte doppe sámástit. Muhtimin han sáhttit álgit dárostit, muhto de mii gávnnaht olggos ahte dál mii leat jorgalan dárogillii. De fas álgit sámegillii hállat.*

Jearahallamat váhnemiiguin čájehit ges ahte Ohcejoga váhnemat leat oalle duhtameahttumat skuvlla rollii sámegiela ovddideaddjin. Deanu gieldda váhnemat leatges hui duđavaččat dan doarjagis maid leat skuvllain ožžon mánáid sámegiela očcodeapmái.

Buot orru čájeheamen ahte stáhta váikkuha skuvlla ja skuvla váikkuha mánáid.

Govva 14

Juohke suorgi dárbbáša strategiija

Geaidnu ovddosguvlui lea seammá oktageardán go váttis jos háliida ealáskahttit sámegiela Ohcejogas. Juohke servodatsuorgi ja juohke priváhta suorgi dárbbáša sámegiela ovddidanstrategiija.

Gielda ja eará almmolaš orgánat Ohcejogas, girku ja searvegoddi, priváhta searvvit, fitnodagat. Buot doaibmit ja dahkkit dárbbášit iežaset doaibmaviidodahkii sámegiela strategiija. Dálá dilis lea suomagiella váldogiellan ja eanaš oktavuođain geavahuvvo dušše suomagiella, ovdamearkka dihte mánáid ja nuoraide astoáigefálaldagain maid sihke gielda, searvegoddi ja searvvit lágidit. Suomagiella

lea maid almmolaš orgánaid hálddahušgiellan. Sámegillii jorgala ja dulko ja sámegielat bálvalusat leat dávjá váddása duohkin.

Eaige fitnodagain vuhtto gielalaš strategiija. Máidnosat eai leat sámegillii, ii gostege oidno ahte dáppe leat sámegiela bargit. Jos háliida sámástit, de fertet ieš diehtit gii máhtta sámegiela.

Mu pointsa lea ahte jos háliida dakkár ealáskahttima mas sámegiella šaddá lunddolaš giellan ođđa giellašiljuin ja geavahuvvo eanebut, de ferte láchit dili dasa. Galgá leat čielggas ahte giella ja eará almmolaš ja priváhta ášahusat galget ovddidit sámegiela iežaset doaimmain. Dat galgá leat bajimus hoavdda ovddasvástádus, muhto maidái juohke bargi ovddasvástádus. Buohkat galget diehtit mii min sámegiela strategiija lea.

Govva 15

Dili ferte maid láchit buorebut mánáid, nuoraid ja ollesolbmuid sámegiela očcodeapmái. Ovdamearkka dihte ii leat vel lágiduvvon ollesolbmuide sámegiela dievasmahttinskuvlejumi dego SOG lea lágidan anárašgillii ja dál lágida nuortalašgillii.

Beaiveruovttut sáhttet ovddidit sihke sámegielat ja suomagielat mánáid sámegiela.

Suomagielat beaiveruovttut sáhttet šaddet sámegielat giellabeassin

Vuođđoskuvllaid ja logahaga vuogádagat galget nuppástuvvat nu ahte oahpahusa vuođđun šaddá sámi kultuvra ja ulbmil buot oahppiid sámegiela ovddideapmi. Iige Suoma kultuvra dego dálá skuvllas.

Jos dát ii leat vejolaš, jos ii leat politihkalaš dáhttu Suoma stáhtas dahje Ohcejoga gieldda politihkkáriin dakkár nuppástussii, de galgá baicce sirdit sámegielat oahpahusa sámegielat skuvllaide.

Govva 16

Almmolaš orgánaid sáhtta stivret politihkalaš mearrádusaiguin. Priváhta dilálašvuođaid ja olbmuid gaskavuodaid lea váddásut stivret. Dahje daid ii sáhte stivret, dušše váikkuhit diehtjuohkimiin.

Diehtjuohkinkampánjjain sáhtta lebbet dieđu sámegiela rašes dilis ja ovddidanvejolašvuođain. Ja maidái álo muittuhit mánggagielavuoda buriid ja ahte giellaárbi lea dán guovllu stuorámuš kultuvrralaš kapitála.

Priváhta eallimisge lea sáhka strategiijaid válljemis. Mo sáhtta ovttaskas olbmot, bearrašat, sogat, gilit, searvvit ja fitnodagat ovddidit sámegiela nu ahte giella seailu. Galgá hástuhit buohkaid smiehttat ja mearridit. Mo livččii mis vejolaš lasihit sámegiela geavaheami? Makkár strategiijaid galgá válljet?

Muittuhan ahte bearrašiin lea okta unna nuppástus olbmuid giellageavaheamis dahkan hirbmat ollu buori sámegeiela seailumis. Ovdal eai hállan sámegeielat váhnemat sámegeiela mánáide jos guoibmi ii máhttán. Dál geavahit measta buot dákkár bearrašat Ohcejogas “Ovtta olbmos – okta giella” – strategiiija. Dat guhte máhttá sámegeiela sámásta mánáiguin. Dan nuppástusa haga livčče mealgat uhcit sámegeielat mánát dáppe dál.

Govva 17

Mii lea lihkestuvvan ealáskahttima mearkkat?

Leago dákkár ulbmil vejolaš?

Buohkat geat máhttet sámástit sámástit mánáiguin ja nuoraiguin, maddái giellabeasi mánáiguin

Buohkat geat máhttet sámástit sámástit eará sámegeiela hálliiguin

Olles servodat ovddida sámegeiela

Buohkat atnet sámegeiela seailuma dehálažžan ja barget dan ovddas

Servodagas leat ortnegat mat dahket sámegeiela seailuma vejolažžan ja olbmot geavahit daid.